

УДК 378.147:796.011.3

Руслан Безрукавий

СУТНІСТЬ І СТРУКТУРА ЗДОРОВ'ЯЗБЕРІГАЮЧОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МАЙБУТНІХ ФАХІВЦІВ ПОЖЕЖНО-РЯТУВАЛЬНОЇ СЛУЖБИ

У статті розглядаються сутність та структура здоров'язберігальної компетентності майбутніх фахівців пожежно-рятувальної служби, описуються компоненти цього феномену.

Ключові слова: компетентність, здоров'язберігальна компетентність майбутніх фахівців пожежно-рятувальної служби, структура здоров'язберігальної компетентності, здоров'я, здоровий спосіб життя.

В статье рассматривается сущность и структура здоровьясберегающей компетентности будущих специалистов пожарно-спасательной службы, описываются компоненты этого феномена.

Ключевые слова: компетентность, здоровьясберегающая компетентность будущих специалистов пожарно-спасательной службы, структура здоровьясберегающей компетентности, здоровье, здоровый образ жизни.

The article examines the nature and structure zdorov'yazberihalnoyi competence of future specialists Fire and Rescue Service, describes the components of this phenomenon.

Key words: competence, zdorov'yazberihalna competence of future specialists Fire and Rescue Service, the structure zdorov'yazberihalnoyi competence, health, healthy lifestyle.

Постановка проблеми. Необхідність збереження здоров'я нації є основним завданням державного рівня. Дотримання молоддю вимог здорового способу життя сприяє формуванню у них здоров'язберігаючої компетентності як сукупності знань, умінь і навичок здорового способу життя, необхідних для ефективної здоров'язберігаючої діяльності.

Незаперечним є той факт, що недостатній рівень здоров'я унеможливує професійне становлення майбутнього фахівця, повну реалізацію його потенціалу та фахового зростання. Особливе це стосується фахівців пожежно-рятувальної служби, професійна діяльність яких напряму пов'язана з станом їх здоров'я. Поняття компетентність передбачає здатність вирішувати завдання високого рівня соціальної складності. Бути компетентним – значить уміти мобілізувати у даній ситуації набуті знання й досвід, зберігати та реалізовувати здоров'язберігаючі позиції у складних несприятливих умовах професійної діяльності. Актуальність дослідження проблеми формування здоров'язберігаючої компетентності майбутніх фахівців пожежно-рятувальної служби визначається: складністю їх професійної діяльності, яка вимагає подолання значних фізичних та психічних навантажень; нереалізованим потенціалом вищих навчальних закладів у підготовці висококваліфікованих кадрів, спроможних ефективно реалізовувати завдання збереження і зміцнення як власного здоров'я, так і здоров'я підлеглих; підвищенням вимог до здоров'язберігаючої компетентності фахівців МЧС України.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Теоретико-методологічні засади та психолого-педагогічні аспекти питань здоров'я і здорового способу життя учнівської молоді та умови їх оптимізації сформульовані в працях Т. Андрєєвої, О. Артюх, О. Балакіревої, Т. Бойченко, Л. Ващенко, П. Дупленко, О. Єжової, Г. Ковганич, В. Оржеховської, Н. Погорілої, О. Сакович, С. Свириденко та інших.

Визначення здоров'язберігаючої компетентності, характеристики її складових пропонують Н. Бібік, Д.Воронін, О. Дзятковська, Ю.Лукашин, О. Овчарук, О. Руденко, О. Савченко, В. Сидоренко, О. Шатрова, О.Югова та ін.

Виклад основного матеріалу. Сьогодні у психолого-педагогічній літературі ведуться запеклі дискусії стосовно сутності та структури компетентності. Незважаючи на розбіжності та різне тлумачення цього терміна більшість авторів (В.Байденко, І.Бех, І.Зимня, О.Пометун, А.Хуторський та ін.) під компетентністю розуміють загальну здатність і готовність особистості до дії, що ґрунтується на знаннях і досвіді, набутих завдяки навчанню й вихованню, зорієнтованих на становлення студента як суб'єкта життя й культури, активну інтеграцію в суспільство, освоєння багатогранної ролевої палітри. Компетентність одночасно поєднує мобілізацію знань, умінь, поведінкових відносин. Компетентність розвиває уміння розв'язувати найрізноманітніші життєві проблеми, отримувати й критично аналізувати інформацію, приймати рішення, оцінювати соціальні наслідки дій, працювати у групі, розробляти й виконувати проекти, використовувати нові технології, проявляти стійкість перед труднощами, знаходити нові рішення тощо. Вищі рівні компетентності передбачають ініціативу, організаторські здібності, здатність оцінювати наслідки своїх дій та ін. Однак природа компетентності така, що оптимальні результати у розв'язанні проблем можливі лише за умови глибокої особистої зацікавленості людини. Отже, структура компетентності включає в себе не тільки когнітивну складову, а й мотиваційну, етичну, соціальну, поведінкову; систему ціннісних орієнтацій, звички.

При визначенні сутності та структури здоров'язберігаючої компетентності науковці спираються на визначення та структуру компетентності та професійної компетентності. Найчастіше під поняттям здоров'язберігаючої компетентності розуміють характеристики, властиві людині, які спрямовані на збереження фізичного, соціального, психічного та духовного здоров'я. Розглядаючи зміст здоров'язберігаючої компетентності, серед багатьох робіт, виокремлюємо підхід О. Дзятковской [7]. На її думку, ця компетентність включає в себе наступні здібності:

- формування у студентів мотивації і цінності здоров'я, довголіття, творчої самореалізації в трудовій діяльності, сімейному житті й соціальній активності;
- регулювання функціонального стану (викладача і студентів) засобами, які не шкодять

здоров'ю з метою підтримки оптимальної працездатності;

- визначати і використовувати індивідуально раціональні для людини прийоми навчальної (професійної) діяльності; складати індивідуальну здоров'язберігаючу траєкторію освіти (професійної діяльності);

- забезпечити еколого-психологічну безпеку педагогічного середовища (з урахування міжособистісних відношень, навчання з урахуванням стану здоров'я студента, екологічної ситуації, дотримання санітарно-гігієнічних вимог до організації навчального процесу).

Аналіз філософсько-соціологічної та психолого-педагогічної літератури з досліджуваної проблеми дав змогу розглянути й узагальнити визначення досліджуваної дефініції різними науковцями. Так, Д.Воронін визначає поняття «здоров'язберігаюча компетентність» як інтегральну, динамічну рису особистості, що проявляється в здатності організувати й регулювати здоров'язберігаючу діяльність; адекватно оцінювати свою поведінку, а також вчинки й погляди навколишніх; зберігати та реалізовувати власні здоров'язберігаючі позиції в різних, зокрема, у несприятливих умовах, виходячи з особисто усвідомлених та засвоєних моральних норм і принципів, а не за рахунок зовнішніх сил; протистояти тиску, протидіяти впливам, що суперечать внутрішнім установкам, поглядам і переконанням, активно їх перетворювати, самостійно приймати моральні рішення [5]. І. Рибіна вважає, що здоров'язберігаюча компетентність - це інтегративна особистісна характеристика, яка є сукупністю ціннісних орієнтацій, здоров'язберігаючий знань, умінь і навичок, готовності і здібностей, що обумовлюють формування досвіду ефективно здоров'язберігаючої діяльності в ситуаціях реальної дійсності [9]. Ю. Лукашин у своєму дослідженні дає визначення здоров'язберігаючої компетенції студентів педагогічного ВНЗ усіх спеціальностей та розглядає цю дефініцію як готовність майбутніх педагогів кваліфіковано здійснювати, аналізувати і коректувати діяльність із здоров'язбереження у професійному та особистісному аспектах, на основі стійкої мотивації здорового образу життя, прийняття єдності фізичного і духовного здоров'я всіх суб'єктів освітнього процесу [8, с.14-15]. Аналогічної думки притримується Л. Грицюк і А. Лякишева, що здоров'язберегаюча компетентність - це інтегративна якість особистості, яка забезпечує успішне збереження і укріплення фізичного, соціального, психічного і духовного здоров'я дітей та молоді в умовах соціального середовища [6, с.145]. А.Антонова, Н.Поліщук також під здоров'язберігаючою компетентністю розуміють інтегральну якість особистості, яка проявляється у загальній здатності та готовності до здоров'язберігаючої діяльності, що ґрунтується на інтеграції знань, умінь, навичок, ціннісних ставлень особистості, спрямованих на збереження фізичного, соціального, психічного та духовного здоров'я – свого та оточення [2].

Отже, при визначення сутності поняття «здоров'язберігаюча компетентність фахівців пожежно-рятувальної служби» враховувалося, що науковці вважають цю дефініцію інтегративною якістю особистості, яка поєднує у єдине ціле здоров'язберегаючі знання, уміння, навички і діяльність та сприяють збереженню різних видів здоров'я (фізичного, психічного, соціального, духовного). У нашому дослідженні *«здоров'язберігаючу компетентність фахівців пожежно-рятувальної служби»* розглядаємо як інтегральну, динамічну рису особистості, що є сукупністю ціннісних орієнтацій, здоров'язберігаючий знань, умінь і навичок та проявляється у здатності організувати й регулювати свою здоров'язберігаючу діяльність; адекватно оцінювати власну поведінку й вчинки навколишніх; у готовності зберігати та реалізовувати здоров'язберігаючі позиції у складних несприятливих умовах професійної діяльності. Отже, *здоров'язберігаюча компетентність* визначається не лише як відмова від зловживання спиртними напоями, тютюнопаління, вживання наркотиків та здоровий спосіб життя, але й збереження та зміцнення здоров'я (фізичного, морального, психічного), що сприяє успішному й повноцінному виконанню професійних і життєвих функцій в праці, відпочинку, побуті.

Аналіз сучасної наукової літератури свідчить, що також триває інтенсивна педагогічна дискусія навколо визначення головних параметрів здоров'язберігаючої компетентності, її компонентів та компетенцій, що входять до її складу. Структура здоров'язберігаючої

компетентності молоді розглядається у працях Л. Альошина, Н. Анікєєвої, Г. Власюк, Д.Вороніна, Г. Голобородько, О. Дубогай, Д. Касенок, Ю.Кінкадзе. І.Рибіної, В.Успенської та інших. Існують різні моделі, різні погляди, які розкривають якісно нові підходи до розуміння структури здоров'язберігаючої компетентності. Так, Д. Вороніним виділено чотири структурні компоненти здоров'язберігаючої компетентності: *аксіологічний (прийнятий як базовий), інформаційний, фізичний і творчий* [5]. І. Рибіна виокремлює двох домінують модель формування здоров'язберігаючої компетентності учнів на уроці, яка складається із *концептуально-методологічного, цільового, змістовно-організаційного і результативно-оцінного блоків* [9]. Н. Анікєєвою розроблена модель формування здоров'язберігаючої компетенції студентів ВНЗ, яка розкриває структуру цієї компетенції та включає *когнітивний, діяльнісний і ціннісно-змістовий блоки* [1].

В. Успенська із сукупності складових професійної компетентності вчителя виокремлює особливості здоров'язберігаючої компетентності та доводить, що вона стосується двох взаємозалежних тісно переплетених переконань: *дбати про здоров'я дітей як про власне та дбати про власне здоров'я як про здоров'я вихованців*. Виходячи з таких розуміннь автором пред'являються вимоги до формування здоров'язберігаючої компетентності як учнів, так і самих вчителів. У процесі формування здоров'язберігаючої компетентності вчителя враховуються різні аспекти його діяльності – *інтелектуальний (когнітивний), професійний (фаховий) і особистісний (суб'єктний)* [10, с.448]. У структурі здоров'язберігаючої компетентності учителя Т.Бондаренко вважає за доцільне виділяти такі компоненти: *когнітивний, емоційно-ціннісний та практично-діяльнісний компоненти* [3, с.217].

На думку О.Бусигіна та В.Пентюхіна, здоров'язберігаючу компетентність потрібно розглядати як синтез чотирьох груп компетенцій: фізіологічних, соціально-психологічних, гносеологічних і аксіологічних [4, с.587]. А.Антонова і Н.Поліщук вважають, що у структуру цього феномену входить ціла низка життєвих навичок (компетентностей), що сприяють здоровому способу життя, а саме життєві навички, що сприяють фізичному здоров'ю (*навички раціонального харчування; навички рухової активності; санітарно-гігієнічні навички; режим праці та відпочинку*); життєві навички, що сприяють соціальному здоров'ю (*навички ефективного спілкування; навички співчуття; навички розв'язування конфліктів; навички поведінки в умовах тиску, погроз, дискримінації; навички спільної діяльності та співробітництва*); життєві навички, що сприяють духовному та психічному здоров'ю (*самоусвідомлення та самооцінка; аналіз проблем і прийняття рішень; визначення життєвих цілей та програм; навички самоконтролю; мотивація успіху та тренування волі*) [2].

Таким чином, можна зробити висновок, що розглянуті компоненти здоров'язберігаючої компетентності виділені науковцями в умовах спеціальних досліджень. Вони відображують існуючі зв'язки між складовими здоров'язберігаючої компетентності та складаються із компетенції, кількість яких дуже значна.

У нашому дослідженні вважаємо доцільним розглядати здоров'язберігаючу компетентність майбутніх фахівців пожежно-рятувальної служби як взаємодію *аксіологічного, інформаційного, діяльнісного й результативно-оцінного* компонентів.

Аксіологічний компонент здоров'язберігаючої компетентності характеризує ієрархію цінностей особистості в здоровому способі життя, ставлення курсантів до цього явища, його вплив на життєві плани і професійну орієнтацію; задоволеність від діяльності, спрямованої на збереження і зміцнення здоров'я.

Інформаційний компонент здоров'язберігаючої компетентності передбачає наявність у курсантів системи знань і уявлень про здоров'я і здоровий спосіб життя, здоров'язберігаючі технології; оволодіння світоглядними і морально-етичними ідеями здорового способу життя.

Діяльнісний компонент здоров'язберігаючої компетентності відображає ступінь включення особистості в цілісну систему здоров'язбереження, а також розвиток вмінь і навичок ведення здорового способу життя у повсякденній життєдіяльності (*навички раціонального харчування; рухової активності; санітарно-гігієнічні навички; режим праці та відпочинку; навички розв'язування конфліктів; навички спільної діяльності та співробітництва*), готовність

курсантів до пропаганди здорового способу життя.

Результативно-оцінний компонент здоров'язберігаючої компетентності виявляє можливість адекватно оцінити результати упровадження здорового способу життя, вміння підводити певні підсумки й коригувати на цій основі свою поведінку стосовно ведення здорового способу життя, прагнення до самовдосконалення та саморозвитку протягом життя.

Перелічені компоненти існують не окремо, відособлено один від одного, вони тісно взаємопов'язані між собою й постійно взаємодіють, утворюючи єдину *структуру здоров'язберігаючої компетентності студентів*.

Висновки. Детальний аналіз психолого-педагогічних студій з означеної проблеми дозволили з'ясувати сутність і структуру досліджуваного феномену. *Здоров'язберігаючу компетентність фахівців пожежно-рятувальної служби* розглядаємо як інтегральну, динамічну рису особистості, що є сукупністю ціннісних орієнтацій, здоров'язберігаючий знань, умінь і навичок та проявляється у здатності організувати й регулювати свою здоров'язберігаючу діяльність; адекватно оцінювати власну поведінку й вчинки навколишніх; у готовності зберігати та реалізовувати здоров'язберігаючі позиції у складних несприятливих умовах професійної діяльності. У структурі здоров'язберігаючої компетентності майбутніх фахівців пожежно-рятувальної служби виділяємо у взаємодії *аксіологічний, інформаційний, діяльнісний й результативно-оцінний* компоненти. Результатом сформованості здоров'язберігаючої компетентності є знання, вміння й індивідуальний стиль додержання здорового способу життя. Формування здоров'язберігаючої компетентності - це складний і багатоетапний педагогічний процес, особливу роль у якому відіграє системна робота з правильної організації харчування, занять спортом та організація фізичної активності, профілактична робота, участь у масових соціальних заходах тощо.

ЛІТЕРАТУРА

1. Аникеева Н. Г. Формирование здоровьесберегающей компетенции студентов при профессиональной подготовке в вузе: на материале дисциплины «Физическая культура»: дисс.... канд пед.наук: 13.00.08/ Аникеева Наталия Геннадьевна. – Тюмень, 2009. – 218 с.
2. Антонова О.Є. Здоров'язберігаюча компетентність особистості як наукова проблема (аналіз поняття) / О.Є.Антонова, Н.М.Поліщук // Вища освіта у медсестринстві: проблеми і перспективи: [зб. статей всеукраїнської науково-практичної конференції]. – 10-11 листопада 2011. – Житомир: Полісся, 2011. – С. 27-31.
3. Бондаренко Т.Є. Вивчення структури здоров'язберігаючої компетентності майбутніх вчителів біології / Т.Є.Бондаренко // Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології. – 2012. – №1(19). – С. 214 – 223.
4. Бусыгин А.Г. Десмоэкологический подход к формированию здоровьесберегающей компетенции студентов-будущих учителей в учебном процессе вуза /А.Г.Бусыгин, В.И.Пентюхин // Известия Самарского научного центра Российской академии наук. – 2010. – №3(3). – Т.12. – С. 584–590.
5. Воронін Д. Є. Формування здоров'язберігаючої компетентності студентів вищих навчальних закладів засобами фізичного виховання : дис... канд. пед. наук: 13.00.07 / Воронін Дмитро Євгенович. — Херсон, 2006. – 222 с.
6. Грицюк Л. К. Формування здоров'язберігаючої компетентності в майбутніх соціальних педагогів /Л. К. Грицюк, А. В. Лякішева // Науковий вісник Волинського національного університету імені Лесі Українки. – 2010. – №13. – 143 – 146.
7. Дзятковская Е.Н. Здоровьесберегающие образовательные технологии: новые акценты / Е.Н. Дзятковская // Психология здоровья и личностного роста [электронный ресурс]. – 2010. – № 1. – URL: [http://www.health-musicpsy.ru/index.php?page=psychologiya_zdorovya&issue\(29.09.11\)](http://www.health-musicpsy.ru/index.php?page=psychologiya_zdorovya&issue(29.09.11)).
8. Лукашин Ю.В. Формирование здоровьесберегающей компетенции у студентов педагогического вуза: автореф. дис....канд пед. наук: 13.00.08 «Теория и методика

- профессионального образования»/ Ю.В.Лукашин. – Пенза, 2010. – 23 с.
9. Рыбина И. Р. Педагогические условия формирования здоровьесберегающей компетентности учащихся на уроке : дисс.... канд пед. наук: 13.00.01/ Рыбина Ирина Рудольфовна. – Орел, 2011. – 199 с.
10. Успенская В.М. Здоровязберігаюча компетентність учителя основ здоров'я як визначальна його професійної компетентності / В.М. Успенская // Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології. – 2010. – №1(3). – С.442 – 452.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Безрукавий Руслан Володимирович – старший викладач кафедри психології, філософії і суспільних наук Академії пожежної безпеки імені Героїв Чорнобиля.

Надійшла до друку 28.12.2012 р.